

Bożena Karwat-Woźniak

*Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
– Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie*

RÓŻNICE REGIONALNE W WYBRANYCH SPOŁECZNYCH I EKONOMICZNYCH UWARUNKOWANIACH FUNKCJONOWANIA POLSKIEGO ROLNICTWA

REGIONAL DIFFERENCES IN SELECTED SOCIAL AND ECONOMIC CONDITIONS OF FUNCTIONING OF POLISH AGRICULTURE

Słowa kluczowe: gospodarstwa indywidualne, zróżnicowanie regionalne, struktura obszarowa, efektywność techniczna

Key words: individual farms, regional diversity, area structure, technical equipment, technical effectiveness

Synopsis. Celem artykułu było rozpoznanie zmian regionalnego zróżnicowania struktur w rolnictwie indywidualnym, jak również ich wpływu na efektywność gospodarowania. W artykule wykorzystywano dane GUS. Materiały statystyki masowej zostały uzupełnione o wyniki panelowych badań terenowych IERiGŻ-PIB przeprowadzonych w tych samych 76 wsiach, we wszystkich indywidualnych gospodarstwach, które stanowiły 0,2% faktycznej liczby tego rodzaju podmiotów.

Wprowadzenie

Polskie rolnictwo cechuje ogromne zróżnicowanie terytorialne pod względem poziomu rozwoju. Historycznie ujmując, właściwości rolnictwa w poszczególnych regionach Polski mają swoją etiologię w uwarunkowaniach przyrodniczych, ale zostały ukształtowane w wyniku fundamentalnych zmian politycznych i gospodarczych, do których w niedawnym okresie można było zaliczyć przekształcenia ustrojowe i zmiany geopolityczne, jakie nastąpiły w Europie w ostatniej dekadzie XX wieku, a aktualnie globalizację. Te okoliczności zasadniczo zmieniły uwarunkowania rozwoju społeczno-ekonomicznego naszego kraju i sektora rolnego, także stworzyły warunki do pojawienia nowych nierówności. Jednocześnie akcesja i funkcjonowanie Polski w strukturach gospodarczych Unii Europejskiej (UE) dało możliwość korzystania z obszernego instrumentarium w zakresie polityki gospodarczej wobec regionów w postaci różnorodnych programów i z funduszy, których celem jest wyeliminowanie regionalnych dysproporcji. Powstały również nowe warunki do kształtowania krajowej polityki strukturalnej wobec rolnictwa [Chmieliński 2006]. Okoliczności te stanowią szansę dla poprawy położenia rolnictwa w regionach mających problemy rozwojowe.

Celem artykułu było przedstawienie zróżnicowania regionalnego polskiego rolnictwa w wybranych aspektach, ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań wyznaczających potencjał ekonomiczny indywidualnych gospodarstw rolnych. Analizie podano zestaw wybranych czynników, które w głównej mierze określają te możliwości. Z tego względu w pracy skoncentrowano się na strukturze obszarowej gospodarstw i poziomie ich technicznego uzbrojenia oraz jakości siły roboczej. Zbadano również czy regionalne różnice struktur rolniczych przekładają się na poziom wykorzystania czynników produkcji.

Metodyka badań

Zróżnicowanie regionalne rolnictwa zostało przedstawione na tle kraju. W pracy za podstawowy wyodrębniony do porównań obszar przyjęto województwo. Ten poziom podziału terytorialnego ma zasadnicze znaczenie dla strategii rozwoju regionalnego i odpowiadających im programów, a także jest podstawowym adresatem polityki strukturalnej UE. Analiza w układzie wojewódzkim została wzbogacona przez wprowadzenie grup województw. Za podstawowe kryterium wyodrębniania tych zespołów (makroregionów) uznano podobieństwo w cechach rolnictwa indywidualnego [Sikorska 2001], stanowiącego dominujący segment w polskim rolnictwie [Sikorska 2006]. W konsekwencji do potrzeb badania przestrzennego zróżnicowania w sytuacji społeczno-ekonomicznej gospodarstw

rolnych wydzielono pięć makroregionów¹. Taki podział w relatywnie większym zakresie odzwierciedla bagaż tradycji i kultury w aktualnym położeniu rozwojowym poszczególnych terenów Polski [Chmieliński 2006]. Należy również zaznaczyć, że w celu uzyskania możliwie jednorodnego i syntetycznego zobrazowania skali zróżnicowania terytorialnego korzystano ze wskaźników względnych.

Główny przedmiot analizy stanowią dominujące w strukturach polskiego rolnictwa gospodarstwa osób fizycznych o obszarze powyżej 1 ha użytków rolnych (UR), będące *de facto* gospodarstwami rodzinnymi² [Zegar 2008]. Pominięto podmioty³ o mniejszym obszarze ze względu na ich bardzo słabe powiązanie z rynkiem.

Podstawą empiryczną artykułu były dane statystyczne GUS charakteryzujące rolnictwo poszczególnych regionów na tle kraju, stanowiący układ odniesienia. Materiały statystyki masowej zostały uzupełnione o wyniki panelowych badań terenowych IERiGŻ-PIB, przeprowadzonych w 2000 i 2005 roku w tych samych 76 wsiach, we wszystkich indywidualnych gospodarstwach rolnych. Miejscowości te były dobrane celowo, tak by reprezentowały różne regiony kraju, a struktura obszarowa ankietowanych jednostek odzwierciedlała rzeczywiste wielkości rodzinnych gospodarstw rolnych, zarówno w skali kraju, jak i układzie makroregionalnym. Ankietowane podmioty stanowiły ok. 0,2% faktycznej liczby indywidualnych gospodarstw rolnych.

Podstawowym instrumentem realizacji pracy była analiza opisowa z użyciem metod porównawczych i ilościowych. Posłużyły do tego wskaźniki struktury i natężenia badanych zjawisk, a przy określaniu skuteczności wykorzystania potencjału produkcyjnego użyto wskaźnika efektywności technicznej, ustalonego przy wykorzystaniu metody stochastycznej analizy granicznej (Stochastic Frontier Analysis – SFA).

Wielkość i struktura obszarowa gospodarstw rodzinnych

W analizie uwarunkowań rozwoju rolnictwa szczególnie miejsce stanowi obszar UR gospodarstwa, pomimo tego że z punktu widzenia produkcji rolniczej wraz z unowocześnianiem technologii wytwórczych w rolnictwie rola zasobu ziemi maleje [Sikorska 2006]. Jednak w polskich warunkach powierzchnia gospodarstwa nadal w zasadniczym stopniu wyznacza zarówno skalę produkcji, jak i dochody uzyskiwane z działalności rolniczej [Zegar 2008]. Okoliczności środowiskowe i zrównoważonego rozwoju wnoszą nowe spojrzenie na znaczenie powierzchni gospodarstw w ekonomicznej działalności rolniczej [Zegar 2008], a WPR preferuje podmioty o większym obszarze, np. poprzez płatności bezpośrednie.

Z danych GUS wynika, że w 2009 roku średnia powierzchnia indywidualnego gospodarstwa rolnego wynosiła 8,0 ha UR i była wyższa niż siedem lat wcześniej o 0,7 ha UR, tj. o prawie 10%. Te zmiany były głównie konsekwencją wzrostu liczby podmiotów o stosunkowo dużym obszarze, tj. powyżej 20 ha, których liczba powiększyła się ponad 10%. W szczególności dynamicznie zwiększała się liczba gospodarstw największych obszarowo, czyli 50-hektarowych i większych. W latach 2002-2009 liczebność

Tabela 1. Zmiany w liczbie i strukturze obszarowej gospodarstw indywidualnych
Table 1. Changes in the number and structure of size classes of family farms

Wyszczególnienie/ Specification	Lata/ Years	Ogółem/ Total	Grupy obszarowe gospodarstw [ha UR]/ Size classes of farms [ha agricultural land]					≥ 50
			1-5	5-10	10-15	15-20	20-50	
Liczba gospodarstw [tys.]/ Number of farms [thous. PLN]	2002	1 951,7	1 146,3	426,5	182,5	83,8	95,5	17,1
	2009	1 766,0	1 009,9	390,5	166,4	77,4	97,4	24,4
Struktura obszarowa gospodarstw/ Distribution of farms	2002	100,0	58,7	21,8	9,4	4,3	4,9	0,9
	2009	100,0	57,2	22,1	9,4	4,4	5,5	1,4
Zmiany w liczbie gospodarstw w latach 2002-2009 [%]/ Changes of the number of farms between 2002-2009		-9,6	-11,9	-8,5	-8,9	-7,7	+2,0	+42,7

Źródło: opracowano na podstawie danych GUS 2002 i 2009
Source: own study basis of CSO data 2002 and 2009

¹ Poszczególne makroregiony obejmują następujące województwa: środkowozachodni (I) – kujawsko-pomorskie i wielkopolskie; środkowowschodni (II) – lubelskie, łódzkie, mazowieckie i podlaskie; południowo-wschodni (III) – małopolskie, podkarpackie, śląskie i świętokrzyskie; południowo-zachodni (IV) – dolnośląskie, lubuskie i opolskie; północny (V) – pomorskie, warmińsko-mazurskie i zachodniopomorskie.

² Pomimo pewnych różnic pojęciowych używa się zamiennie nazw rolnictwo (gospodarstwo): indywidualne, rodzinne, chłopskie.

³ W artykule stosuje się zamiennie określenia: gospodarstwo, jednostka, podmiot.

podmiotów o tym areale wzrosła o prawie 43%, ale i tak występowały one sporadycznie. Jednocześnie odnotowano zmniejszenie liczebności podmiotów o obszarze do 20 ha UR, które zaznaczyło się zwłaszcza w grupie jednostek od 1 do 5 ha UR (spadek o około 12%). Jednak w wymiarze kraju niezmiennie dominowały gospodarstwa małe do 5 ha UR, które z reguły nie mogły zapewnić pracy i utrzymania dla przeciętnej rodziny rolniczej. W 2009 roku te nierozwojowe podmioty stanowiły ponad 57% populacji indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce, przy tym był to udział nieco mniejszy niż siedem lat wcześniej, kiedy tej wielkości podmioty tworzyły prawie 59%.

Z porównania liczby i struktury obszarowej gospodarstw w poszczególnych województwach w 2002 i 2009 roku wynika, że ubytek liczby rodzinnych gospodarstw rolnych i procesy koncentracji ziemi miały charakter powszechny. Generalnie, procesy zmniejszania się liczebności gospodarstw rodzinnych najsilniej zaznaczyły na południu Polski i dotyczyły zwłaszcza podmiotów relatywnie małych obszarowo⁴, jednak nie przyczyniły się do istotnych przeobrażeń w strukturze obszarowej indywidualnych gospodarstw rolnych na danym terenie. Jednak niezmiennie gospodarstwa do 5 ha UR w 2009 roku, podobnie

Tabela 2. Zróżnicowanie przestrzenne w wielkości indywidualnych gospodarstw rolnych, poziomie wykształcenia ich kierowników i wyposażenia w ciągniki

Table 2. Regional distribution of family farms by size, the educational level of farm managers and equipment with tractors

Makroregiony i województwa/ Macroregions and provinces	Średni obszar gosp. [ha]/ Average farm area	Odsetek gosp. o obszarze/ Share of farms with the size		Odsetek rolników z wykształceniem [%]/ Share of farmers with the education level [%] ^a		Liczba ciągników na 100 gosp./ Number of tractors per 100 farms
		1-5 [ha]	≥20 [ha]	ogólnym/ general	rolniczym/agricultural	
				wyższym/ higher	średnim i wyższym/ secondary and higher	
Ogółem/Total	8,0	57,2	6,9	6,5	11,3	88,1
Makroregion I/ Macroregions I	11,6	37,8	13,1	5,7	16,6	121,9
Kujawsko-pomorskie	12,7	32,5	16,9	5,6	16,8	128,5
Wielkopolskie	11,2	40,6	11,1	5,7	16,6	118,3
Makroregion II/ Macroregions II	7,8	48,8	6,2	6,9	11,2	86,1
Lubelskie	6,8	54,2	4,4	7,5	12,6	83,1
Łódzkie	6,9	50,6	3,7	7,1	9,9	86,9
Mazowieckie	7,7	49,9	6,1	6,5	10,7	80,7
Podlaskie	11,7	30,1	14,4	6,2	12,2	107,4
Makroregion III/ Macroregions III	4,1	80,3	1,3	5,2	7,5	70,3
Małopolskie	3,5	84,8	0,6	4,5	7,7	68,0
Podkarpackie	3,7	84,2	1,1	5,1	7,0	65,8
Śląskie	4,7	77,6	2,8	6,4	7,3	75,9
Świętokrzyskie	5,2	68,4	1,9	5,5	7,8	77,3
Makroregion IV/ Macroregions IV	10,9	56,1	10,7	7,9	13,9	101,0
Dolnośląskie	10,5	56,6	10,2	9,2	15,0	99,5
Lubuskie	12,4	57,9	9,9	6,6	13,1	72,1
Opolskie	10,6	53,6	12,3	5,6	11,8	127,6
Makroregion V/ Macroregions V	16,4	38,8	20,7	9,5	16,1	107,1
Pomorskie	13,4	40,6	15,8	9,1	14,1	108,2
Warmińsko-mazurskie	17,9	33,5	24,2	10,0	17,3	110,5
Zachodniopomorskie	17,8	43,2	22,6	9,1	17,2	101,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS 2007* i 2009

Source: own study basis of CSO data 2007* and 2009

⁴ W latach 2002-2009 największe zmniejszenie liczby rodzinnych gospodarstw rolnych nastąpiło w województwach: śląskim (o 26%), dolnośląskim i małopolskim (o 15%), świętokrzyskim (o 13%).

jak i w 2002 roku dominowały w województwach: małopolskim (85%) i podkarpackim (84%), śląskim (78%), a także świętokrzyskim (68%). Tym samym te regiony cechowały się najmniejszą powierzchnią statystycznego gospodarstwa (od ok. 5 ha UR). Najmniejszy odsetek gospodarstw małych, ale również znaczący był na przeciwnym krańcu Polski, tj. w województwach: podlaskim (30%), warmińsko-mazurskim i kujawsko-pomorskim (po ok. 33%).

Gospodarstwa średnie (5-20 ha UR) stanowiły w 2009 roku, podobnie jak i w 2002 roku prawie 36% ogólnej populacji indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce. Stosunkowo najczęściej tej wielkości podmioty występowały w województwach: podlaskim (54%), kujawsko-pomorskim (49%), wielkopolskim (47%), pomorskim i mazowieckim (po 45%).

Podmioty relatywnie duże (20 i więcej ha UR) jak na polskie warunki i mające szanse rozwojowe stanowiły ok. 7% ogółu rodzinnych gospodarstw rolnych najczęściej położone były w województwach: warmińsko-mazurskim (24%) i zachodniopomorskim (23%). W konsekwencji te tereny cechowały się największą w Polsce wielkością statystycznego gospodarstwa rodzinnego, która wyniosła prawie 18 ha UR.

Siła robocza

W miarę rozwoju gospodarczego w coraz większym zakresie o potencjale pracy w rolnictwie decyduje nie liczba zatrudnionych, lecz ich jakość. Cechy populacji (wiek, płeć, wykształcenie) w konkretnych sytuacjach mogą hamować lub stymulować tempo proefektywnościowych zmian w działalności rolniczej, gdzie podobnie jak i w innych sektorach aktywności gospodarczej, narastanie zjawiska konkurencji powoduje wzrost zależności pomiędzy kondycją ekonomiczną poszczególnych podmiotów a jakością kapitału ludzkiego, której najistotniejszym wyznacznikiem jest wykształcenie czynnika pracy [Gall i in 2003]. Szczególnie ważny jest poziom kwalifikacji osób zarządzających gospodarstwem [Klepacki 2004], gdyż to oni podejmują strategiczne decyzje ekonomiczne i produkcyjne. Różnice w poziomie wiedzy kierowników⁵ w sposób zasadniczy różnicują położenie gospodarze poszczególnych jednostek i możliwości jego poprawy [Jóźwiak 2004].

Z danych GUS wynika, że w zakresie poziomu wykształcenia gospodarujących zaszły pozytywne zmiany. Jednak nadal wśród użytkowników rodzinnych gospodarstw rolnych dominowało wykształcenie na poziomie zasadniczym zawodowym (39%), na drugim miejscu było wykształcenie średnie (29%), a wykształcenie na poziomie podstawowym bądź gimnazjalnym miało 22% rolników. Dyplomem ukończenia wyższej uczelni legitymowało się prawie 7% gospodarujących, a tylko 3% nie uzyskało nawet wykształcenia na poziomie ustawowym. W odniesieniu do wykształcenia rolniczego najliczniej występują użytkownicy z ukończonym kursem rolniczym (25%) i zasadniczą szkołą rolniczą (12%), a średnie rolnicze posiadało 10% tych osób, natomiast wyższe wykształcenie rolnicze miało tylko niespełna 2% rolników. Należy zaznaczyć, że ponad połowa gospodarujących nie miała żadnego wykształcenia rolniczego.

Z analizy danych o poziomie wykształcenia ogólnego i rolniczego rolników wynika, że również w tym zakresie występuje duże zróżnicowanie regionalne, o czym świadczyły m.in. duże różnice w udziale osób z wykształceniem wyższym ogólnym i co najmniej średnim wśród kierowników indywidualnych gospodarstw rolnych. Największy udział gospodarujących z wykształceniem wyższym ogólnym (9-10%) odnotowano w województwach: dolnośląskim, pomorskim, warmińsko-mazurskim i zachodniopomorskim. Tam też znajdowało się relatywnie dużo (powyżej 15%) rolników z wykształceniem rolniczym przynajmniej na poziomie średnim. Ponadto, wśród regionów cechujących się dobrym przygotowaniem do zawodu rolnika należy wymienić województwo wielkopolskie i kujawsko-pomorskie, gdzie co prawda wyższe wykształcenie ogólne posiadało prawie 6% kierowników, ale jednocześnie 17% ukończyło przynajmniej szkołę rolniczą na poziomie średnim. Ponadto, tylko 37% gospodarujących nie posiadało żadnych kwalifikacji rolniczych i był to odsetek najniższy w skali kraju. Krańcowo odmienna sytuacja, zwłaszcza w zakresie wykształcenia rolniczego występuje na południu Polski, o czym świadczy m.in. niższy niż przeciętnie w skali kraju odsetek rolników, którzy ukończyli szkoły rolnicze przynajmniej na poziomie średnim. Najrzadziej takie osoby występują w województwach: podkarpackim (6%), śląskim (7%), małopolskim i świętokrzyskim (po prawie 8%). Ponadto, ponad 60% rolników w tych województwach nie miało żadnego wykształcenia rolniczego, a jednocześnie od 20 do 25% swoją wiedzę zawodową zdobyło tylko na kursach rolniczych.

Wyposażenie techniczne

Techniczne wyposażenie gospodarstw rolnych stanowi istotny element potencjału wytwórczego i ma kluczowe znaczenie w wyznaczaniu sprawności gospodarowania. Podnoszenie poziomu i jakości technicznego uzbrojenia poszczególnych podmiotów jest podstawowym czynnikiem warunkującym postęp w działalności rolniczej, w którym w warunkach polskich szczególną rolę odgrywa mechanizacja prac polowych [Ziętara 2008].

⁵ W tekście pracy stosuje się zamiennie pojęcia: kierownik, użytkownik, gospodarujący i zarządzający.

Według danych GUS w latach 2002-2009 roku liczba podmiotów z ciągnikami w rolnictwie indywidualnym wzrosła o ok. 12%. W konsekwencji w 2009 roku prawie 2/3 gospodarstw rodzinnych miało ciągniki, podczas gdy w 2002 roku traktorem dysponowało niewiele ponad połowa gospodarstw. Wraz ze wzrostem liczby gospodarstw z traktorem ciągnik zwiększała się liczba posiadanych traktorów. W konsekwencji w latach 2002-2009 liczba ciągników przypadająca na 100 podmiotów zwiększyła się o ponad 12% (z 78,5 do 88,1). Zmiany te, chociaż powszechne, szczególnie zaznaczyły się na terenach relatywnie słabo wyposażonych w mechaniczną siłę pociągową, ale nie wpłynęły na regionalne zróżnicowanie wyposażenia gospodarstw w tym zakresie. Tradycyjnie najniższe wskaźniki (na 100 gospodarstw) nasycenia ciągnikami notowano w województwach południowej Polski oraz w lubuskim. W czołówce były województwa: kujawsko-pomorskie, opolskie i wielkopolskie, a także podlaskie i warmińsko-mazurskie.

Z perspektywy wyposażenia w ciągniki i maszyny rolnicze ukształtował się dość wyrazisty obraz nasycenia polskiego rolnictwa chłopskiego techniką. Z badań IERiGŻ-BIB wynika, że jednostki dobrze wyposażone w maszyny koncentrowały się w makroregionie środkowo-zachodnim (ponad 36%), obejmującym województwa: wielkopolskie i kujawsko-pomorskie a więc gospodarstwa rodzinne, które wyróżniały się od lat nie tylko stosunkowo dobrą strukturą obszarową, ale przede wszystkim wysoką kulturą rolną. O ponad połowę niższy był odsetek dobrze zmechanizowanych gospodarstw indywidualnych w makroregionach: południowo-zachodnim i środkowo-wschodnim (po ok. 17%). Zdecydowanie najmniej takich jednostek występowało w makroregionie południowo-wschodnim, na gdzie stanowiły one tylko ok. 5%.

Sprawność funkcjonowania

O różnicach w regionalnych możliwościach rozwojowych rolnictwa świadczy również sprawność działania gospodarstw, którego miarą jest stopień, a zwłaszcza poprawa wykorzystania zdolności wytwórczych. Wśród mierników skuteczności działania wyróżnić należy efektywność techniczną produkcji, która stanowi wspólny efekt funkcjonowania systemu produkcyjnego⁶ i z tego względu jest jedną z podstawowych kategorii służących do określenia stanu funkcjonowania i szans przetrwania, a także możliwości rozwoju każdego systemu, również sektora rolnego.

W analizowanym okresie średni poziom efektywności technicznej ogółu badanych gospodarstw wzrósł z 0,3121 do 0,3257, tj. o ponad 4%. Mimo tej poprawy efektywność wykorzystania środków produkcji w rolnictwie indywidualnym nadal należy uznać za relatywnie niską. Pozytywne zmiany nie wystąpiły

Tabela 3. Charakterystyki opisowe współczynników efektywności SFA gospodarstw
Table 3. Descriptive statics of farms SFA efficiency

Makroregion/ Macroregions	Wartość efektywności technicznej w roku/ Value of technical efficiency in the year				Zmiana efektywności technicznej/Change of technical efficiency (2000 = 100)
	2000		2005		
	średnia/ mean	odchylenie standardowe/ standard deviation	średnia/ mean	odchylenie standardowe/ standard deviation	
Ogółem/Total	0,3121	0,1845	0,3257	0,2073	104,4
I	0,3800	0,1971	0,3892	0,2017	102,5
II	0,3099	0,1752	0,3433	0,2271	110,8
III	0,2863	0,2396	0,2751	0,2123	96,1
IV	0,3158	0,1896	0,3149	0,2060	99,8
V	0,3044	0,2018	0,3383	0,1729	111,2

Źródło: opracowano na podstawie danych ankiety z IERiGŻ-PiB 2000 i 2005

Source: own study basis of IAFE-NRI survey 2000, 2005

⁶ Ustalając łączny efekt działalności rolniczej, w badaniach efektywności technicznej wykorzystuje się wiele metod ilościowych: parametryczną (typu deterministycznego i stochastycznego), nieparametryczną oraz indeksów produktywności pomiaru w oparciu o zasady rachunkowości i teorię indeksu [Corelli i in. 1998]. Najczęściej stosowanymi jest analiza stochastycznej funkcji efektywności technicznej badanych. W badaniu efektywność techniczną zdefiniowano jako względny poziom wykorzystania nakładów produkcyjnych. Wskaźnik ten w sposób znaczący wskazuje na zdolność gospodarstwa do optymalnego spożytkowania posiadanych zasobów produkcyjnych w celu osiągnięcia maksymalnego wyniku ekonomicznego. Zaprezentowano wyniki badań zrealizowane z użyciem aplikacji stochastycznej analizy granicznej przy wykorzystaniu translogarytmicznej postaci funkcji produkcji. Rozpatrywano postać funkcji regresji, a do ustalenia efektywności technicznej zastosowano model Battese, Corelli [1995], który umożliwił uwzględnienie, obok zmiennych odzwierciedlających efekt i nakłady, również zmienne mające wpływ na efektywność poszczególnych jednostek. Uwzględniając specyfikę produkcji rolniczej, w nakładach czynników wytwórczych wyróżniono grupy obszar UR (w ha), nakłady pracy (w AWU), aktywa trwałe gospodarstwa (w tys. zł), koszty bezpośrednie. Za efekt działalności rolniczej przyjęto wartość produkcji towarowej (sprzedaży) gospodarstw w danym roku.

jednak na południowych terenach kraju, a blisko 4% spadek efektywności technicznej produkcji nastąpił w gospodarstwach położonych w makroregionie południowo-wschodnim. W rezultacie nastąpiło zwiększenie makroregionalnych dysproporcji w poziomie wykorzystania zasobów produkcyjnych, o czym świadczyły m.in. wzrost różnic w efektywności technicznej produkcji pomiędzy terenami o najwyższej wartości tego wskaźnika (makroregion środkowo-zachodni) a najniższym (makroregion południowo-wschodni). W 2000 roku dysproporcja ta w wynosiła niespełna 33%, a w 2005 roku było to 41%.

Podsumowanie

Przeobrażenia w uwarunkowaniach makroekonomicznych, a zwłaszcza realizacja polityki rolnej z udziałem środków UE stworzyły możliwości proefektywnościowej przebudowy struktury polskiego rolnictwa. Zachodzące zmiany strukturalne w gospodarstwach należy uznać za pozytywne. Zaznaczyły się one w zasadzie we wszystkich regionach kraju. Dotyczyło to zarówno poszczególnych województw, jak ich zespołów, czyli makroregionów. Wystąpiły jednak pewne różnice w natężeniu procesów modernizacyjnych, które zwłaszcza intensywnie zaznaczyły się na terenach o tradycyjne wyrażonej funkcji rolniczej oraz ekspansywnych strukturach rolniczych. Tym samym przyczyniły się do poprawy poziomu ich konkurencyjności. W konsekwencji pogłębiło się historycznie ukształtowane endogeniczne zróżnicowanie w społecznych i ekonomicznych uwarunkowaniach rozwojowych rolnictwa. Zwiększył się dystans praktycznie w odniesieniu do każdej analizowanej cechy pomiędzy terenami o ekspansywnych strukturach rolniczych (województwa Północnej i Zachodniej Polski, zwłaszcza tworzącymi makroregion środkowo-zachodni), a południowymi obszarami kraju a w szczególności w makroregionie południowo-wschodnim. Regionalne odrębności strukturalne znalazły odzwierciedlenie w rozbieżnościach w poziomie sprawności działania gospodarstw w poszczególnych regionach kraju, o czym świadczą m.in. różnice w technicznej efektywności produkcji, a przede wszystkim jej zmiany.

Literatura

- Battese G.E., Corelli T.** 1995: Model for Technical Inefficiency Effects in a Stochastic Frontier Production Function for Panel Data, *Empirical Economics* 20, 325-332.
- Chmieliński P.** 2006: Regionalne zróżnicowanie w rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Polsce a efektywność wykorzystania środków wsparcia Wspólnej Polityki Rolnej. *Studia i Monografie*, z. 138, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 19.
- Corelli T., Prasada Rao D.S., Battese G.E.** 1998: An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis. Kluwer Academic Publishing, Boston, 32.
- Gall M. D., Gall J. P. & R. Borg W.** 2003: Educational research: An introduction. Allyn & Bacon, Boston, 34.
- Jóźwiak W.** 2004: Możliwości poprawy dochodowości gospodarstw chłopskich po przystąpieniu Polski do UE. [W:] *Wieś, rolnictwo i gospodarka żywnościowa po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej*. Wyższa Szkoła Ekonomiczna, IERiGŻ, Warszawa, 70.
- Klepacki B.** 2004: Znaczenie wiedzy i wykształcenia w rozwoju rolnictwa. *Zagadnienia Ekonomiczne*, 2, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn, 48.
- Sikorska A.** 2006: Przemiany w strukturze agrarnej gospodarstw chłopskich. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 5-6, 10.
- Sikorska A.** 2001: Zmiany strukturalne na wsi i w rolnictwie w latach 1996-2000 a wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. Synteza, IERiGŻ, Warszawa, 5-7.
- Zegar J.S.** 2008: Dochody w rolnictwie w okresie transformacji i integracji europejskiej. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 27, 19.
- Ziętara W.** 2008: Wewnętrzne uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa. *Rocz. Nauk Roln.*, seria G, t. 94, z. 2, Warszawa, 87-88.

Summary

Domination of family farms in the structure of Polish agriculture co-exists with their significant diversity in factors defining their economic potential, and therefore the level of profitability. Simultaneously, lately, a number of possibilities has been created to take up activities that aim to eliminate regional development disproportions. Presentation of an assessment of regional changes in structural conditions of individual farming and the level of exploitation of production factors were the main aims of the study. In the conducted analysis it was documented that in Polish agriculture positive structural transformations are present, which, with various intensity, are shown in various regions of the country. However, these changes do not translate into diminishing of regional diversity in development conditions and the level of the exploitation of production factors. That fact is proven by a lack of changes in regional division in all analyzed factors that determine production possibilities for farms and the level of the technical production effectiveness modulus.

Adres do korespondencji:

dr inż. Bożena Karwat-Woźniak
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy w Warszawie
Zakład Polityki Społecznej i Regionalnej
ul. Świętokrzyska 20, 00-002 Warszawa
e-mail: karwat@ierigz.waw.pl